

MASARYK A DOHODOVÉ VEDENÍ SVĚTOVÉ VÁLKY*)

I.

Spojeneckému vedení světové války přispěl Masaryk podstatně uplatněním historicky významného stanoviska, aby „politickým válečným“ cílem bylo Spojencům rozdělení monarchie rakousko-uherské. Válka, jakožto pokračování politiky násilnými prostředky, vyvrcholuje v poslední své fázi úplně a nezvratně k tomuto cíli právě promyšleným působením Masarykovým.

Toto konstatování, vyjádřené mluvou vojáků, vyžaduje především jistého dalšího odborného objasnění, z něhož by vynikl pravý význam této historické úlohy Masarykovy. Při tom běží také o to, aby byl pochopen dosah pojmu „politického válečného cíle“.

„Politický válečný cíl“ vyjadřuje účel válečného podnikání. V jeho stanovení byli Spojenci na začátku války velmi zdrženliví. Zejména Angličané zdaleka nepočítali se zničením Německa (sdělení Greye Lichnowskému) a jejich politickým válečným cílem bylo zjednatí úctu mezinárodním smlouvám, což v praxi znamenalo zachování statu quo. Vedle toho Francouzi vyjadřovali konkrétněji svůj politický cíl: znovunabytí Alsaska-Lotrinska a Rusové později hlavně získání Dardanel.

Když se však projevila neobyčejná válečná potence Německa a současně rozpínavé snahy a bezohledné válečné metody jeho militaristického vedení — došli Spojenci v dalším průběhu války k přesvědčení, že účelem války musí být pronikavější uspořádání v Evropě. Válečné cíle byly proto stupňovány, což se již koncem roku 1914 vyjádřilo v požadavku „zničení pruského militarismu“.

Na druhé straně byl u Německa válečný cíl zahrnut v otázce t. zv. „aneksi“ na východě i na západě. Zejména Hindenburg a Ludendorff prohlašovali anekční cíle za souhlasu veřejného mínění, které bylo na jejich straně. Vláda sama, jejíž úlohou bylo jasně se tu vyslovit, neměla k tomu odvahy a autority. Německý cíl, ať byl stipulován či nebyl, znamenal však politicky i strategicky pangermánský plán války a s ním se ztotožňovaly všechny ústřední velmoci a jejich spojenci.

Od určení „politického válečného“ cíle, jímž se celé válce stanoví účel, nutno rozeznávat stanovení „vojenských“ cílů, které přísluší stra-

*) Hlavními prameny k této studii jsou Masarykova díla:

Světová revoluce za války a po válce 1914—1918 (vydal Orbis a Čin v Praze 1925), na níž bude odkazováno zkratkou SR.

Nová Evropa (vydal Gustav Dubský v Praze 1920), jež bude označována NE. a Masarykovy Projevy a řeči za války (vydal Stanislav Minařík v Praze, díl I. 1919, díl II (1920), zkrácené MPŘ.

regii, zejména pak cílů „operačních“, jimiž se též vyhledává v určité fázi války zničení neb ochromení branných sil odpůrcových. V tom směru byla rakousko-uherská armáda vyhlédnuta několikráte za světové války za hlavní cíl operací. To však neznamená, že takovými operacemi se mělo vyjádřit, že „politickým válečným cílem“ bylo při tom Spojencům (jejich vládám) zničení říše Habsburků.

Operačně v roce 1914 Rusové na východní frontě soustředili hlavní nápor proti rakousko-uherské armádě, takže Francouzi a Angličané, jak uvádějí paměti Poincaréovy, žádají po pádu Lvova místo útoku na Rakousko-Uhersko útok na Německo (působením směrem Berlín nebo vpád do Slezska). Tytéž Paměti nás poučují, že se v roce 1915 projednával strategický plán Alexejevův, aby se hledalo rozhodnutí války na východě společnou akcí proti Uhrám z Ruska nebo z Balkánu; návrh ten však padl. V roce 1916 vedl Brusilov s čistě operačního hlediska ofensivu proti Rakousko-Uhersku. Konečně je znám plán Lloyda George z roku 1917, vésti totiž rozhodující spojeneckou operaci proti Rakousko-Uhersku v Itálii. Tento plán předpokládal dosáhnouti porážkou tvrdou, avšak ne drtivou takového politického působení, aby přiměl Rakousko-Uhersko k separátnímu míru a aby v dalším boji si zajistil plnou porážku Německa. Právě Lloydem Georgem bylo dne 4. prosince 1917 deklarováno, že národové rakousko-uherské mají býti sice osvobozeni, ale že není úmyslem zničení Rakousko-Uherska.

Představitelé strategie (hlavní velitelé francouzský a anglický) na západní frontě zastávali názor, aby k hlavnímu rozhodnutí války došlo ve Francii, a bránili se v zásadě proti úsilí politiků, aby i operačně k válečnému rozhodnutí došlo jinde. Tam měl býti veden „hlavní akt“ ve smyslu Clausewitzově a nepřátelská koalice měla býti tam poražena rozdrčením hlavní válčící moci — Německa.

Tím by se rozhodla válka i proti slabším odpůrcům. Toto usuzování pro válku jako celek bylo správné a spojenečtí vojevůdcové pro ně byli, ježto počítali v roce 1914 a pak v roce 1915, že jde o rozhodující, konečný akt války. Jen v Anglii byl odhadnut Kitchenerem a teprve po zkušenostech i druhými Spojenci vlekly charakter války. Operace prvních let měly vlastně jen předběžný ráz. Charakter války měl také přivésti náležitě k platnosti vysilovací strategii. Okolnost, že se válčilo celým národním potenciálem a že Spojenci měli přikročiti k nejrychlejšímu soustředění všech sil, t. j. prostředků aktuálních i potenciálních, mohla vésti k myšlence rozsáhlé hospodářské pomoci Rusku a k dosažení spojení s ním. Při tom Spojenci mohli počítati ve svém válečném plánu na vhodné včlenění Rumunska do válečné fronty po boku Ruska a Srbska a stanovili si jako cíl znemožnění jakéhokoliv pohybu Bulharska. To vše značně podporovalo stanoviska t. zv. východních strategů.

Operační úder proti Rakousko-Uhersku měl tedy silné oprávnění i s hlediska strategické doktriny. Také je známo, že se po vítězné ruské ofensivě na začátku války cítilo Rakousko-Uhersko na své existenci ohrožováno tlakem Ruska a politicky Jihoslovany a že to vedlo Falkenhayna z jara roku 1915 k tomu, že položil těžiště válečné akce ústředních velmocí na východní frontu.

Jako závěr těchto odborných poznámek můžeme zjistiti, že válka byla vedena Spojenci s těžištěm proti Německu, a byla-li vedena proti Ra-

kousko-Uhersku, že to byla zase nepřímá akce proti Německu, aby bylo zbavováno spojenců. Účelem války zůstávalo spojeneckým vládám zlomení vůle Německa, při čemž se nemyslelo na zničení staré rakousko-uherské monarchie.

A tu právě vystupuje působení Masarykovo svým vpravdě světově historickým dosahem.

Masaryk, když se rozhodoval pro odboj, dal si otázku, jaký válečný plán má Dohoda. Podle zpráv, které dostal, a z rozboru událostí, který si učinil, nabyl přesvědčení, že Dohoda je rozhodně proti Německu, ale méně proti Rakousku. Plán ten se mu nelíbil ani vojensky, ani politicky. Po vojenské stránce v něm spatřoval jistou nedůvěru ve vlastní síly a politicky znamenal paktování s Habsburky a udržení, ba snad i zvětšení Rakouska. V tom plánu viděl „nedostatek plánu“.¹⁾

Prvkem rozhodnutí pro zahájení odboje byla pro něho též otázka, jak dlouho bude trvat válka. Pátral po názorech v této otázce a studoval spisy o moderním válečnictví. Přál si války dlouho trvající, která by umožňovala rozvinutí naší revoluční propagandy. Zkušenosti mu potvrdily jeho předpoklad dlouhé války, který měl hned na jejím počátku — a tento předpoklad ke konci roku 1915 se v něm utvrdil z důvodů jak vojenských, tak i politických.²⁾

Masaryk vyšel z našich národních potřeb a dospěl k plánu války, jejíž si osvojili nakonec Spojenci ve všech jeho důsledcích.

Masaryk si nejen uvědomoval, že ve spojeneckých zemích je mnoho austrofilů v kruzích vládnoucích i ve veřejném mínění — avšak i to, že Spojenci mají oprávněně zájem, aby bylo zlomeno především nebezpečí pruského militarismu. S tímto důležitým faktorem počítal ve svém válečném plánu. Proto sám vycházel od předválečného německého pangermanismu a jeho bytí či nebytí se mu stalo hlavní otázkou války. Masaryk sám vedl k poznání, jak tento plán prosákl německou politiku a myšlení, jak vedl ke vzniku války a usměrňoval její vývoj, jak vniknul do cév všeho obyvatelstva. Sám pádně ukazoval, jak toto smýšlení ohrožuje Spojence.³⁾

Masaryk sváděl dále myšlení ve spojeneckých zemích k tomu, že tento pangermanismus reprezentuje osa Berlín—Bagdad, kde se Rakousko stalo Německu mostem do Asie a do Afriky a této své úlohy se nevzdá, ježto jsou jí prosáklé vládnoucí vrstvy v Rakousko-Uhersku.

K zlomení tohoto pangermanismu mohou Spojenci proto užítí prostředku, že osvobodí malé národy střední Evropy, které tvoří vlastní cíl boje a mají v postavení Evropy zvláštní a veliký význam.⁴⁾ Největší ranou pro pangermanismus Německa bude rozdělení Rakousko-Uherska, a to je právě předpokladem pro osvobození těchto malých národů středoevropského pásma.⁵⁾

Cílem války musí tedy Spojencům býti rozdělení Rakousko-Uherska.

¹⁾ SR., str. 15 a 31. — Z předchozích řádků vidíme, že se Masaryk v otázce posuzování plánu neklamal.

²⁾ SR., str. 14, 19, 31, 72, 107.

³⁾ Podrobné resumé viz v NE., kapitola 2.

⁴⁾ PR., díl I, str. 12.

⁵⁾ NE., str. 123.

Když později událostmi světové války bylo oslabeno Rusko (ten stav viděl též Masaryk, když tam vládu převzali bolševici), připojuje dále jako požadavek vítězného míru silné Rusko. Vidí tu vzájemný vztah. Jednak po rozdělení Rakousko-Uherska pás nových států chrání Rusko, zeslabené vojensky a ekonomicky. Jednak je třeba jako protiváhy toho, aby Německo neovládlo východ (čímž by bylo s to podmanit si západ), aby Rusko bylo samostatné a silné.⁶⁾ I v této věci promyšleně informoval Spojence,⁷⁾ což mu bylo základem jeho neintervenční politiky v Rusku (kapitola 4).

Masaryk vůbec byl toho názoru, že válka musí mít určitý cíl. Proto měl jen plán, jenž by válce zajistil účel. Plán ten nazýval „rekonstrukce“, byla to politická rekonstrukce celé východní Evropy.

V tomto plánu musel však přivést Spojence k tomu, aby se odhodlali k odstranění útvaru, kterým byla rakousko-uherská monarchie. Hrubý náčrt etap, kterými tento plán za účasti spolupracovníků prosadil, bude předmětem jiné kapitoly. Plným vítězem byl až v předvečer dne míru a rozhodující slovo zde měly Spojené státy.

Vojensky Masaryk si byl vědom toho, že prakticky to znamená porazit vojensky pruský militarismus.⁸⁾

Také můžeme pozorovat, že Masarykův konečný politický cíl nemění otázku vojenských cílů, které ukládá strategie práci vojáků, a že spojenecká strategie, zejména po odpadnutí Ruska a příchodu Američanů, usiluje důsledně o rozhodnutí ve Francii.

Masarykův plán se částečně uplatnil ve válečné politice Anglie a Francie již v lednu 1917 (odpověď Dohodových států Wilsonovi ze dne 12. ledna 1917 o podmínkách míru). Rozhodnutí pomoci malým národům, znatelné z této stipulace válečných cílů, znamenalo však pro Spojence nejvyšší intenzitu válečného podnikání, zejména později plné a důsledné zasažení všech prostředků Spojených států do války a dosažení oné žádoucí převahy, aby mír podle rekonstrukčního plánu Evropy mohl být skutečně diktován a stará říše Habsburků byla odsouzena k zániku.

Stipulování politického cíle, jak k němu podstatně přispěl Masaryk svou akcí za války, umožnilo mimo to vedení války účinnou zbraní politickou i mravní. (Kapitola 2 a 3.)

II.

Masaryk se stal významným faktorem v politickém vedení války.

V demokratických státech politické vedení války bylo vlastně vedoucí a usměrňující činností civilní moci ve státě (hlavy státu a vlád), v kteréžto činnosti byla tato moc v zásadě sekundována pracovním a poradním orgánem vojenským. Je to činnost rozsáhlá (určení politického cíle války, vliv na strategii, otevření nových válčišť a dále vedení války diplomatické, hospodářskými zbraněmi a mravní a konečně vedoucí činnost v opatření válečných prostředků).

Hlavním argumentem války je sice bitva, avšak ráz světové války, kdy nakonec byly hozeny na váhu všechny národní zdroje a vyhledáváno

⁶⁾ NE., str. 123 a celá kapitola 17.

⁷⁾ Memorandum Wilsonovi, zaslané po jeho odchodu z Ruska.

⁸⁾ NE., str. 211.

bylo rozmanité působení — způsobil, že jen spojením a učením operací a jejich účinků a též i druhých akcí — vedlo po letech k hledanému účinku, totiž ke zlomení nepřátelské vůle. Celou tuto válečnou akci bylo nutno vésti s určitého vysokého hlediska. V jednotlivých úsecích vedení války muselo se pak uplatňovati správné politické myšlení.

Z exulanta Masaryka stal se v jisté míře později faktor mocenský, když se v roce 1918 vytvořila naše fronta v Rusku a později na Sibiři a Masaryk byl nucen usměrňovat vystoupení našeho korpusu, jak bude o tom později řeč. Avšak hned od začátku svého vystoupení uplatnil se Masaryk u Spojenců na poli politického vedení války přínosem své politické předvídavosti a dokonalé znalosti poměrů politických jak ve střední Evropě, tak u Spojenců.

Válka kladla vysoké požadavky na předvídavost, aby se uhodla váha činitelů, kteří v ní budou rozhodovat, aby se odhadla její tvárnost a ráz, což vše spolu určovalo zásady jejího vedení (i charakter strategie).

Lze říci, že na spojenecké straně odpovědné vedení dospělo po mnoha chybách nakonec k tomu, že se o válce správně orientovalo a správně ji vedlo. Spojenci nakonec vtiskli válce velkou stěžejní ideu, která se projevila velmi účinnou. Udrželi si podporu světového veřejného mínění a dosáhli jí vytvoření demokratické solidarity. Oddělili porážky Srbska, Rumunska a zejména Ruska tím, že získali později k válce Spojené státy. Správnou politickou orientací války dosáhli v pozdější fázi války velkorysého rozmnožení prostředků.

U centrálních velmocí, kde vojáci svým vlivem byli proti politikům v převaze — a jejich hlediska převládala — nebylo této nejvyšší odpovědné politické činnosti (za vojenské spolupráce) a tím vysoká sféra politiky neměla dostatečně vliv na válečné podnikání. Platí to zejména pro pozdější fázi války. Historické studium zjišťuje, že na př. Falkenhayn (jako každý strateg) ve svých rozhodnutích v roce 1915 hodnotil — celkem správně — politické prvky. Významu politického prvku ve svých rozhodnutích byli si němečtí strategové vždy vědomi — přece však jejich výchova nevedla je vždy k uplatnění správného politického myšlení, v názoru na celou válku. Dobré politické myšlení má též často zlomit anebo přizpůsobit jednostranný vojenský názor; naopak vojenské kruhy ústředních velmocí reklamovaly politiku jen jako služebníci a nepřipustili její úlohy řídicí.⁹⁾ Prakticky nedostatky politického vedení války u ústředních velmocí se hlavně projevovaly tím, že se neodhadlo nebezpečí vytvoření bloku francouzsko-anglicko-amerického, ba přímo se zavinil jeho vznik, čehož poslední příčinou bylo stanovisko německého Oberste Heeresleitung v podmořské válce.

Masaryk od začátku války vedl celou svou propagaci a působení diplomatické k tomu, aby ukazoval, že tato válka má jiný význam, nežli měly války dřívější a také sám působil k tomu, aby válka onoho určitého rázu nabyla.

Ukazoval, jak bylo již v dřívější kapitole uvedeno, že jde o boj mezi snahami vybudovat německou světovou nadvládu, při níž mají národové neněmečtí Němcům sloužit. Zastával též mezi malými národy vedoucí stanovisko, aby je semkl v tom přesvědčení, že válkou jde o světovou orga-

⁹⁾ To jsou názory Ludendorffovy a Krausovy, nikoli však Clausewitzovy.

nisaci národů na základě rovnoprávnosti a svobody. Ukazoval hned s počátku na možnost samostatného státního a kulturního vývoje těchto národů. Vytvářel tak mocné hnutí evropské, prospěšné pro Spojence.

Masaryk zamezoval u Němců vznik vyšší stěžejní ideje válečné, která by působila na neutrály anebo se obracela u Spojenců proti malým národům, nejen tím, že obnažil a definoval pangermanismus, nýbrž že též ukazoval od začátku svého působení na jednostrannost a nesprávnost snah ústředních velmocí, aby se válka vykládala jako pokus o uskutečnění ruského panslavismu.

Svůj protirakouský program vyjadřoval Masaryk v požadavku práva sebeurčení malých národů a vyvozoval nutnost přijetí národnostního programu, který směřoval právě k oné rekonstrukci Evropy. Zdůrazňoval a dokazoval, že Rakousko-Uhersko není federací národů, nýbrž umělým útvarem utvořeným násilím a že skutečná federace nastane, až národové budou volni a sami se spojí podle vlastního rozhodnutí.¹⁰⁾

Masaryk, podporován druhými pracovníky našimi i ostatních malých národů, stál tak v čele propagačního hnutí, kterým bylo získáno veřejné mínění světové a též vládnoucí kruhy jak spojenecké, tak v Americe, jež v podstatné míře způsobilo, že byla vytvořena hlavní složka stěžejní ideje válečné, se značnou účinností proti nepříteli.

Jak tento program vnikl do rámce spojeneckého politického vedení války, vidět z poselství Wilsonova ze dne 21. ledna 1916, v němž je zdůrazňováno sebeurčovací právo malých národů, a z odpovědi Spojenců ze dne 12. ledna 1917 Wilsonovi, kde mezi podmínkami míru čteme: „Osvobození Italů, Slovanů, Rumunů, Čechoslováků od cizovlády.“ (Pod tímto pojmem byla pro nás myšlena zatím jakási autonomie.)

Od této doby válečná politická základna Spojenců odpovídá i oficielně myšlenkám hlásaným Masarykem a přirozeně se vyvíjí dále.

Ruská revoluce umožnila Masarykovi formulovat otevřené pro Spojence vedoucí ideu světové války: osvobodit potlačené národy a zesílit demokracii.¹¹⁾ Masaryk mohl účinně pracovat o dosažení svého konečného cíle tím, že začal zdůrazňovat smysl války jako boj světa demokratického proti starým silám. Po vstupu Ameriky do války Spojenci dále rozšířili svou stěžejní politickou ideu války touto formulací.

Do tohoto období spadá ukončení Masarykova díla Nová Evropa, určeného nejen pro naše vojáky, ale zejména pro získání veřejného mínění v Americe a Wilsona, který předtím 8. ledna uveřejnil svých čtrnáct článků. Je známo, že v duchu těchto čtrnácti článků měla přece jen zůstat zachována integrita Rakousko-Uherska.

A tu právě odvolává se na rozhodné prohlášení demokratického programu Spojenců a presidenta Wilsona, Masaryk ve své pamětihodné kritice článků Wilsonových (jíž se ohradil proti zachování Rakousko-Uherska),¹²⁾ dokázal, že se jimi neznemožňuje ani pangermánský plán a zejména ani neprovádí důsledně program demokratický.

Zastává pevně zásadu, že světová válka jest bojem za demokratisaci, zahajuje v Americe svou památnou americkou akci za důsledné pro-

¹⁰⁾ NE., celé kapitoly, str. 87, 115.

¹¹⁾ SR., str. 155.

¹²⁾ NE., kapitola 3.

vedení této demokratisace. Jejím ovocem jest získání amerického veřejného mínění a též dosažení obratu Wilsonova pro plné přijetí Masarykovy zásady, že „... národy samy musí býti soudci nad jednáním rakousko-uherské vlády, již by měly být splněny jejich snahy a jejich pojmání vlastních práv a osudů.“¹³⁾

Budiž však k tomu dodáno, že Masaryk se mohl v té době opírat nejen o historickou a politickou rozvahu národa amerického a presidenta Wilsona, ale že též na politické rozhodování v Americe nabyla vlivu naše anabase, jak Masaryk sám udává.¹⁴⁾

Masaryk tedy přispěl nejen k dobrému politickému usměrnění války, ale zejména k vyvození z něho historických důsledků pro mírová jednání.

V závěru lze říci, že podstatný přínos Masarykův v problému politického vedení světové války je ten, že převedl mocenský spor velkých národů na boj o otázku národů malých.¹⁵⁾

III.

Masaryk přispěl podstatně k tomu, že západní velmoci správně vedly válku nejen politicky, ale i mravně. Pomáhal zajišťovat účinnost jejího mravního vedení.

Spojenci po celou dobu války byli si vědomi nutnosti přihlížeti k mravnímu činiteli i v nejvyšších rozhodnutích (nešlo jim jen o bojištní morálku). Upevňovali vůli k válce doma a rozkládali vůli nepřátelskou, při čemž velmi rozvažovali o mravní ceně jednotlivých faktorů. Proto v řeči spojeneckých státníků válka je stále interpretována jako boj za právo, civilisaci, humanitu. Avšak Spojenci dbali i toho, aby morálním vedením války nebyla jen bitva slov a tisku, nýbrž i kontrola celého chodu války a mnohých válečných rozhodnutí a opatření (způsobu zahájení války, válečných method, možného působení některých rozhodnutí na neutrály), s přisuzováním vlivu činiteli mravnímu. A byl to velmi pozitivní přínos, aby Spojenci zesílili a válka pro ně dobře dopadla.

Masarykovi bylo zdůrazňování mravního stanoviska za války obzvlášť drahé. Masaryk v něm čerpal víru a prvnost pro svou akci odboje a pro-
věřoval si její oprávnění pro sebe i pro vojáky.

Masarykovo mravní stanovisko působilo, že rozebíral samé kořeny války a díval se na události válečné s výšin filosofa. Válka mu byla nejen fyzickým, ale i mravním zápasem. Masaryk však dospíval tím k velmi praktickým důsledkům pro orientaci valky a také je uplatnil.

Tento názor poskytl předně Masarykovi účinný prostředek, aby prosadil své stanovisko konečného cíle. Jeho mravní zásady pro zničení Rakousko-Uherska mu poskytují vydatné zbraně, které nacházejí ohlas u Wilsona. Dále mu to umožňuje, aby celé válce, jako boji národnostnímu

¹³⁾ SR., str. 106, 365. — Je zajímavé, že Masaryk sám, mluvě o své přednášce v King's College o problému malých národů (v září 1915), pronášá názor, že otázka tato rozvířila zájem ve spojenecké veřejnosti, takže vynikl pozitivní úkol války, že nejde o zdoání ústředních mocností, nýbrž právě o tu rekonstrukci střední a východní Evropy, Evropy celé.

¹⁴⁾ SR., str. 323 a jiné.

¹⁵⁾ NE., str. 114.

dal též hluboký podklad mravní a tím naplnil stěžejní ideu války a ještě účinněji jí dopomáhal k vítězství.

Proti německé Střední Evropě stavěl světovou organizaci, jak ji pojímají Spojenci a Amerika. Tam je idea úzká, malá, mechanické vykořisťování pod rouškou kultury — zde je organizace niterná, duchová, víra v principy svobody a rovnosti, v principy humanitní. Buď násilí, neb humanita — Caesar či Ježíš?¹⁶⁾

Masaryk jako výtečný znatel Ruska rozebíral si mravní stav vládnoucích kruhů v carském Rusku jako příčinu neenergického vedení války¹⁷⁾ a z toho pro něho prýštilo, že sázel méně na ruskou kartu a Rusko oceňoval střizlivě. Zato tím důrazněji se mohl uplatnit na západě a právě shodností svého etického myšlení a argumentace mohl přivést západ k svým praktickým cílům. Masaryk sám praví, že nakonec dosáhl, že americký demokratický program myslícího presidenta byl přiveden nejen proti pruskému Německu, nýbrž také proti německému habsburskému — protože válka byla také otázkou mravní.¹⁸⁾

Celá synthesisa politického a mravního směru světové války jeví se mu v tom, že americká demokracie, demokracie vůbec, pohřbila Rakousko-Uhersko i s Habsburky.¹⁹⁾

Je pozoruhodné, že vedle tohoto praktického výsledku vidí Masaryk mravní ukončení války též v tom, „že se národové přesvědčili, že násilí nesmí rozhodovat — a že nemilitaristické národy se vyrovnávají militaristickým udatností, obětavostí a vojenskou dovedností.“²⁰⁾

IV.

Masaryk zařadil československé vojsko, vytvořené hlavně ze zajatců, po bok armád spojeneckých. Vytváří nakonec samostatnou čs. frontu v Rusku a Sibiři.

Masaryk snažil se vytvořit po boku Spojenců vojsko co možná největší. Viděl v tom náš zájem a také v tom viděl pro nás mravní příkaz: žádáme-li energické vedení války Spojenci, musíme k tomu též sami přispět. Masaryk vůbec oceňoval význam válečných prostředků; věděl, že politické a mravní síly musí se podepřít formou co největšího počtu divisí a dobré výzbroje. Je známo, že v listopadu 1915 Masaryk předložil memorandum o válečné síle obou bojujících stran.²¹⁾ V něm ukazuje na nutnost, aby Dohoda rozmnožila své válečné prostředky a těžila hlouběji a zrychleným tempem ze svých zdrojů. Pro Masaryka jen odhodlanost demokracie bojovat za svou věc jest podkladem politiky válečné, která povede k výsledku.

Masaryk chtěl, aby celé naše vojsko bylo zasazeno ve Francii, domníval se, že by se zde Spojencům co nejvíce pomohlo, zejména když v Rus-

¹⁶⁾ NE., str. 56, 57, 80.

¹⁷⁾ SR., str. 166.

¹⁸⁾ SR., str. 380.

¹⁹⁾ NE., str. 211.

²⁰⁾ NE., str. 201.

²¹⁾ SR., str. 108.

ku nastaly zmatky. V únoru roku 1918 je i naše vojsko v Rusku prohlášeno za součást vojska francouzského.

Pod vedením Masarykovým byla v Rusku organisována a vycvičena hlavní část vojska — korpus o 3 divisích — jež zasáhly poměrně s největším úspěchem. Bylo velikou zásluhou Masarykovou, že toto vojsko vyzbrojil zásobami sil morálních a že je správně politicky orientoval. Přesvědčil toto vojsko, že hájí právo, ukazoval mu mravní úpadek Rakousko-Uherska a tím zpevňoval jeho přesvědčení a vytvářel vůli bojovat až do konce stůj co stůj. Tvoří je v těžké době pozvolného vyřazení Ruska z války, a přece právě tehdy vojsko roste. Vytvoření tohoto vojska je veliká osobní zásluha Masarykova. Masaryk vůbec musil náš odboj podkládat mravně, musil volat k hájení práva bez ohledu na úspěch, který dlouho nebylo vidět. Ne nadarmo jej začínal v den Husův.²²⁾

Masaryk však, jak již bylo řečeno, i vojsko v Rusku správně politicky orientoval, vedl je k tomu, aby správně usuzovalo a chápalo svůj úkol.²³⁾ Vojsko pak samo později našlo linii chování v jisté fázi svého pozdějšího upotřebení.

Otázka zasazení našeho vojska v Rusku se naskytla v době největšího chaosu v Rusku, když mocenské poměry jednotlivých mocenských celků vzniklých na půdě bývalého carského Ruska, nebyly vyhraněny a když se začali tlačit do Ukrajiny Němci a Rakušané.

Z předchozích řádků víme, že Masarykovi šlo o velké Rusko jakožto výslednici války a dále o to, aby se naše vojsko co nejvíce uplatnilo pro naši věc. Proto se zásadně zasazoval, aby bylo určeno proti nepříteli vnějšmu; od začátku je chtěl dostat na západní válčiště, z čehož mu vyplývala zásada nevmešování, která potom zůstala našemu vojsku vedoucí vlastně až do konce jeho pobytu na ruské a sibiřské půdě.²⁴⁾

S tohoto hlediska bychom mohli mluvit o třech dalších postupných fázích v otázce upotřebení našeho vojska:

a) V době bojů o moc na půdě Ruska (do odjezdu Masarykova z Ruska dne 7. března 1918) je naše politika čistě neintervenční. Masaryk sjednává s bolševiky ozbrojenou neutralitu a volný odjezd z Ruska do Francie. V tom snad nebyl zcela zajedno se Spojenci. Masaryk však znal lépe poměry a správněji je analysoval než Spojenci. Masaryk byl toho názoru, že je to nutné proto, aby Rusko mocensky brzy zase padlo proti němectví na váhu (nechtěl se míchat do sporu bolševiků s Ukrajinou, která byla zřejmým nástrojem Němců) a diktoval mu to zájem o to, aby náš korpus co nejjistěji dospěl k svému upotřebení proti vnějšmu nepříteli (možnost dostat se do Francie). Masaryk sám byl vždy pro cestu na východ. Tato svá rozhodnutí obšírně odůvodnil Masaryk ve Světové revoluci. Odjížděje z Ruska, vydal Masaryk jasnou politikou i strategickou směrnicí.²⁵⁾ Kdyby byl korpus kteroukoli ruskou stranou napaden, instrukce Masarykova zněla: energická obrana.

b) Další fáze upotřebení našeho vojska jasně vystoupila v květnu 1918, kdy se vedení bolševiků obrací zřejmě proti nám a kdy zástupcové

²²⁾ SR., str. 74, MPŘ., I. díl, str. 58, 59.

²³⁾ SR., str. 204.

²⁴⁾ SR., str. 197.

²⁵⁾ SR., str. 234, 235 a 328. — Vše smluvil se sekretářem Klecandou, ten však v dubnu zemřel.

našeho vojska (I. sjezd našeho vojska) ujali se politického vedení a rozhodli o našem vystoupení. Masaryk vychovával k soudnosti a v době, kdy mu bylo znemožněno vojsko politicky řídit, vojsko samo dává správný výklad Masarykově směrnicí. Sjezd bere na sebe odpovědnost za vystoupení, které mělo znamenat probít si cestu do Vladivostoku. Teprve později se to mění v požadavek vytvoření fronty v Povolží. Tato akce vojensky ofensivní a slavná projevem naší vojenské útočné energie a vzbuzující ohlas politicky pro nás nesmírně důležitý byla politicky „sebeobranou“. Válku ruské legie s bolševiky, která znamenala politicky obranu (i paměti Gajdovy ji tak označují), nelze vykládat jako intervenci pro tu neb onu stranu. Proto také vznikla krise mezi naším vojskem a oním ruským vedením, které přišlo k moci v oblasti jím obsazené v listopadu 1918 (Kolčák).

c) Konečně dospíváme k třetí fázi v otázce politického upotřebení našeho vojska, když se také, zejména po 28. říjnu, cíl války změnil za jiný cíl, za nímž legie měla dále zůstat v poli.

V této době nejen Masaryk, avšak i naše vláda žádá, pravděpodobně vzhledem na podporu naší diplomatické akce při vyjednáváním mírových v Paříži, aby naše vojsko na Sibiři vytrvalo. Jejím vojenským úkolem od ledna 1919 je jenom držet magistrálu. I po dosažení naší samostatnosti naše armáda se vlastně propůjčuje se zřetelem k vlastnímu státu za nástroj Spojenců, kteří mají na mysli určité cíle ve vnitřních poměrech Ruska.

Vedení nového státu však nepřijme zásady přímé intervence v ruských věcech vedle uvedené nepřímé výpomoci Spojencům držením magistrály. Byl pro to i ten důvod, že „revoluční“ a uvědomělá armáda měla zakořeněný odpor bojovat pro věc označovanou masou vojska za cizí. Okolnost, že měla za sebou splněny těžké úkoly, ji přece jen vyčerpala. Mimo to podle mínění vojenských odborníků na místě (gen. Janin) tehdejší intervenční plány byly vojensky nemožné.

Myšlenka neintervence, kterou položil Masaryk, zůstala tedy platnou až do konce.

Masaryk, který počítal se všemi faktory, mohl se nakonec utvrdit ve správnosti svých směrnic, co se týče nejúčelnějšího včlenění našeho vojska do spojeneckých front, když okolnosti nedovolily splnit původní jeho plán, aby se čs. vojsko dostalo do Francie. Vytvořili jsme konec konců přece jen vlastní frontu, drželi jsme se na ní velmi dobře a také se nám to uznalo, jak jsme si mohli jen přát (viz oficiální uznání akcím našeho vojska v Rusku a jinde).

Lze též říci, že naše vojsko znamenalo dobrý přínos Spojencům i tím, že uzavíralo zásobování Ústředním mocnostem, znemožnilo využití lidského materiálu z jejich zajatců — isolovalo Indii proti bolševické agitaci. V jednu dobu podle jistých tvrzení jenom naši zabraňovali, aby se němečtí zajatci nezmocnili magistrály. V souhrnu představovalo novou účinnou frontu proti Němcům a Rakušanům.

Anabase posloužila opačně nám, zejména v rozhodující chvíli, v Americe. Sibiřskou anabasi pronikla naše věc nejen do veřejného mínění, ale i do nejvyšších a rozhodujících oficiálních kruhů.

Pro Masaryka se tedy otevřelo za světové války významné pole činnosti tím, že plnil funkci vrchního válečného orgánu vůči našemu vojsku

a řídil jeho zasazení tak, aby vydalo bohatě nám a též se účelně vřadilo do války na straně Spojenců. Krátké toto resumé svědčí o tom, že to byl úkol velmi obtížný. Se zasazením našeho vojska ve Francii a v Itálii nebylo již těch potíží. Znovu nutno zdůraznit, jak Masaryk přímou výchovou vojska dosáhl, že vydrželo tažení ještě léta po dosažení naší samostatnosti. Jen povrchní pozorovatel může pochybovat o tom, že by vojsko v celku nezůstalo pevným a odolným až do konce. Je ovšem přirozené, že prožívalo krise, když v něm byli příslušníci, kteří byli třeba 6 let na frontě.

Je možné, že se v posuzování upotřebení tohoto vojska octl někdy Masaryk v názorovém rozporu s mezispojeneckým vedením války. Při složitosti poměrů v Rusku a později i rozdílnosti zájmů a odpovědnosti byla to věc vlastně přirozená.²⁶⁾

V.

V předchozích kapitolách jsem se pokusil roztrždit Masarykovu práci za války podle jednotlivých oborů vedení války. Tak je nejlépe vidět, jak práce Masarykova byla rozměrná a jak se uplatňovala vždy na místě podstatném.

Aby se jeho činnost zcela poznávala, bylo by třeba přistoupiti k soustavnému podání vlastního akčního programu, method práce, uskutečňování a provádění. To může učiniti odborný historik na podkladě rozsáhlého a přesného rozboru pramenů. Chci jen načrtnout, jakými cestami Masaryk svůj program prováděl.

Masaryk si byl vědom, že v revoluci jde o „promyšlený plán, o organizaci všech sil a o jednotné vedení.“²⁷⁾ Měl zhruba tyto prostředky práce za samostatnost: a) své úsilí, abychom armádu měli, b) propagandu a konečně c) práci doma. Všechny tyto úseky práce se navzájem doplňovaly a kombinovaly.

Pokud jde o vojsko, dala by se napsati celá kniha, kdyby se mělo uvést, co bylo vykonáno, aby ze zajateckého materiálu bylo vojsko vybudováno a uznáno. Vytvoření našeho vojska je dílo, které i odpůrci uznávají.

V propagandě bylo zahrnuto spolehlivé informování, přesvědčování o zájmu Spojenců na nás a psychologické výpočty na uplatňování vlivu smýšlení rozhodujících osobností a veřejného mínění. Naše propaganda za války je snad jedním z největších děl svého druhu.

Vždy bylo nutno doprovázeti odboj paralelními akcemi doma.

Bylo nezbytné jít po etapách od propagačního získání až k plánovitému diplomatickému působení, po zlomech dostávat právo na vojsko a uznávací záruky. Bylo třeba založit celý pracovní aparát velkoryse. Rozdělení práce na hlavní akční střediska bylo možné, zejména když dr. Beneš „plány v podrobnostech vymyslel a provedl, brzy dovedl postupovat o své újmě a dobře“. „Při vši vázanosti umluveným programem postupoval v provádění hlavních úkolů velmi samostatně.“²⁸⁾ Svou propagandou po způsobu apoštola velmi prospěl Štefánik.

²⁶⁾ SR., str. 229, 326, 329.

²⁷⁾ SR., str. 45.

²⁸⁾ SR., kapitola 9.

Snad bych ještě dodal něco k činnosti Masarykově. Masaryk začal práci hned po vypuknutí války. Za hranice odešel 17. prosince 1914. Rok 1915 představuje jakési přípravné získávací období. Mezník tvoří zahájení jeho činnosti na King's College, při níž přijal ministerský předseda Asquith předsednictví (19. října 1915), a dále jeho přijetí u Brianda (3. února 1916). Oba akty se nesou ve znamení deklarování rekonstrukčního plánu. Masaryk praví, že v Anglii tato otázka dále zůstala na tapetě a že Briand československý plán přijal a slíbil jej provádět. Až do ruské revoluce působil Masaryk z Londýna.

Novým mezníkem je odpověď Spojenců Wilsonovi ze dne 12. ledna 1917, o níž již byla řeč. Podle ní mají být také Čechoslováci osvobozeni od cizího panství. Pozdější deklarace L. George (4. prosince 1917), stanovisko Wilsonovo ve 14 člancích (8. ledna 1918) a vyjednávání o mír s Rakouskem v roce 1917—18 svědčí o tom, že „osvobození z cizího panství“ bylo myšleno velmi mlhavě. Nicméně Paříž i Londýn již s námi počítali. Poté nás uznal i Petrohrad. Bez výhrad později i Miljukov po revoluci.

Potom následuje období působení Masarykova v Rusku (květen 1917 až duben 1918). Je to etapa vytvoření hlavní části našeho vojska a k uskutečnění toho významně přispěl Zborov. Masaryk musí se probíjet s naší věcí skrze hesla ruské revoluce.

Poslední etapu činnosti — avšak rozhodující — tvoří potom práce v Americe. Jako v Anglii, Francii (i v Itálii), tak i zde musel Masaryk rozbíjet zejména austrofilství. Bylo vzpomenu, kterým hlavním myšlenkovým směrem Masaryk při tom postupoval. Vymyká se rozsahu této studie, aby se podal celý obsah jeho práce, a spokojíme se, abychom konstatovali výsledky. Prohlášení Wilsonovo ze dne 18. října 1918 vyhovělo našemu stanovisku — a podle mínění německých a rakouských spisovatelů — zpečetilo osud Rakouska.

Budiž znovu vzpomenu, že Masaryk mohl provést historický úkol, který mu připadl na podkladě dokonalé znalosti politických i kulturních poměrů ve střední Evropě, v Rusku i na západě na podkladě průmyslného posouzení problémů a opravdovosti svého stanoviska. Znal druhé kultury, k čemuž se družila i jeho vědecká metoda. Neztrácel se zřetele odhady zdravého rozumu. Šel všemu na kořen a dával si otázku, oč jde. Byl velký Evropan a k těmto historickým věcem měl měřítko světové.

Vojta Beneš podle toho, co viděl na místě, se zmiňuje, jak mu nechyběly vlastnosti veřejného vystoupení: uměl se učinit přístupným rozumu a citu ciziny, k čemuž byl jeho duch vypěstován dlouhou předchozí intelektuální gymnastikou a znalostí různých prostředí. K tomu připomeňme, že Masaryk oceňuje, jak jemu i dr. Benešovi urovnal cestu Štefáník na mnohých rozhodujících místech v Paříži (zejména u Brianda) a v Římě.

VI.

Je téměř nutností připojit k našemu temat, jak Masaryk vklíní náš boj za samostatnost do světové konflagrace a jak mu to umožnila právě jeho pozoruhodná analýsa tohoto velikého boje, jenž dlouhá staletí neměl sobě rovna.

V boji, jak jej Masaryk analysoval a též svým vlivem usměrňoval, žádal, aby Češi a Slováci byli si též vědomi světovosti svého poslání.²⁹⁾ Již dříve bylo zdůrazněno, jak velký podíl vlastní práce přinesl, aby si toho vojsko bylo vědomo.

Masaryk důkladně objasnil, jakým dobrým plodem rekonstrukčního plánu budeme.³⁰⁾ I v otázce mravní nezapomínal přesvědčovat, jak z opravdovosti našeho osvobozenského hnutí lze odhadnouti význam náš a význam budoucích států v Evropě.³¹⁾

Od začátku války byla mu důležitou otázkou, jaký význam přisouditi západu či východu ve válečném rozhodnutí. Snažil se poctivě se orientovat o energii vedení války různých států a též analysovat, jaké jsou vyhlídky, aby se u nich pro naši věc dalo pracovat.³²⁾ Proto se přikloňoval též k západní orientaci. Jeho zásadou bylo, že československá věc musí býti nejen věcí ruskou, nýbrž i západu a všech Spojenců stejně.³³⁾

Masaryk byl zdrženlivý k optimismu, že rozhodnutí pro nás dosáhne hlavně Rusko. Sám o tom mluví: „Myslím, že jedno z nejlepších mých politických poznání a rozhodnutí bylo, že jsem naši národní věc nevsadil na jedinou kartu ruskou, že jsem naopak usiloval o získání sympatií u Spojenců všech a že jsem se rozhodl proti tehdejšímu nekritickému a pasivnímu rusofilství“.³⁴⁾

Masaryk usiloval dále, aby zejména správně vklínil československou věc do válečného dramatu světové války s hlediska uplatňovaného v otázce našeho vojska.

Ruská vláda i vojenské úřady si nepřály v prvních letech většího československého vojska, podobně vedoucí lidé Svazu se spokojovali malým vojskem, neorientující se vůbec v událostech. Bylo by to vojsko, jež by mělo jen vojenský význam omezený, více propagační. Vlády v Rusku sice později vytvoření většího vojska slibovaly, ale formování neprováděly. Důkladný obrat způsobil až Zborov.³⁵⁾ Masaryk, jak známo, za svůj hlavní úkol považoval, aby naše vojsko bylo co největší a nejlepší. V té věci stály na jeho straně zejména tábory československých zajatců. Důležitost své práce v této otázce resumuje Masaryk: „Právě sibiřská anabase je důkazem, že moje úsilí o armádu velikou bylo správné a že nám přineslo ovoce; malé, nevojenské a politické oddíly, jak je chtěli naši v Rusku a ruská vláda, byly by na Rusi zapadly a v bolševické lučavce se rozplynuly.“³⁶⁾

Masaryk vzhledem k našemu národnímu programu dále žádal, aby-
chom měli armádu samostatnou, již bychom disponovali my. Měl pro to nejen důvody technické a výcvikové mravní, nýbrž hlavně mu tanulo na mysli, aby se armáda politicky nejlépe zhodnotila, aby byla na očích na jednom válčišti a našemu politickému vedení dodávala váhy.

²⁹⁾ MPŘ., II. díl, str. 80.

³⁰⁾ Souhrn toho viz NE., kapitola 44 a 47.

³¹⁾ SR., str. 378.

³²⁾ SR., str. 164, 169.

³³⁾ MPŘ., II. díl, str. 41.

³⁴⁾ SR., str. 21.

³⁵⁾ Této otázce věnuje Masaryk v SR. několik kapitol, zejména 47—52.

³⁶⁾ SR., str. 331.

Okolnost, že naše armáda byla již v prvních částech formována, když se dělo vyjednávání mírové (Sext 1917—1918), byla mu zárukou, že i kdyby došlo k separátnímu míru, mohla být naše otázka přec jen řešena, byť i toto řešení nepřineslo plné uspokojení.

Z celé práce Masarykovy je vidět, jak mu jeho program vyplýval jedinečně z našich národních potřeb a jak všechny nitky tohoto programu spěly k našemu osvobození.

Masaryk věřil konci všem do služeb dosažení československé samostatnosti a zejména i humanitní ideu pro nás účelně zfruktifikoval: „...řadíme se k těm, již pod tíhou světového dějstva neztrácejí víry v mravní odpovědnost a povinnost pomáhat zvyšovanou energií v boji za svobodu národů a lidstva.“³⁷⁾

Sluší vyzvednout, že hybnou silou veškeré jeho akce a světlem v analýze otázek byl Masarykovi *patriotismus*.

VII.

Po tomto přehledu Masarykovy činnosti, zabírající dobu čtyř let, jistě nejpmatnější v jeho životě, je snad ještě záhodno shrnouti závěry vyplývající z této činnosti o jeho osobnosti.

a) Na prvním místě třeba uvést, že Masaryk uplatňoval vysoká hlediska filosofa a učenice vyškoleného v mnoha odvětvích vědy. Byl na úspěchu přímo interesován, ježto vzal na sebe za naši revoluci plnou odpovědnost. Na rozdíl od dohodových státníků nebyl v prvních letech tak zatížen každodenními záležitostmi a rozhodováním v událostech, jako dohodoví státníci. Proto také byl snad spíše veden k tomu, aby jako filosof vystoupil na výšinu, aby viděl celkově události pod ním v nížině se odehrávající, aby zhodnotil jejich význam a smysl a aby je řídil v jejich vlastním rámci historickém.

Masaryk však byl také vždy praktickým pozorovatelem, odhadujícím dobře mocenské faktory a drobné skutečnosti, které v zápase byly rozhodující, zejména pokud šlo o názor na nutnost co nejsilnější armády.

b) Masaryk vyšel z dráhy akademické, přešel však do praktické politiky a hlásal vždy F. Bacona, že „vědění, jehož není užito k činnosti, je pouhou akademickou marností“. Proto volá: „Pochopíme světodějný okamžik? Dovedeme jednat zase jednou doopravdy? Odčiníme Bílou horu nadobro?“³⁸⁾ Tvoří pak sám ze sebe za světové války vzor činnosti jedné z největších a nejvýznamnějších v našich dějinách.

Mezi Masarykovými odpůrci bylo dříve slyšet hlasy, že jeho kritický realismus vedl ho k negativnímu postoji. Masaryk se však brzy ukázal v pravém světle. Vyšel od kritičnosti a usměrňoval se jí, aby vytvořil dílo tím konstruktivnější.

c) Masarykovi se vyčítalo, že všelidství zatlačilo u něho národ, že pro humanitu nebyl dosti nacionální. Masaryk se musel hájit, že humanita neznamená pasivnost.

³⁷⁾ NE., str. 197.

³⁸⁾ SR., str. 45.

Dílo Masarykovo za světové války je výmluvným svědectvím toho, že Masaryk, ač svým hlubokým přesvědčením vychází od humanitního pojetí státu i lidské společnosti a ač se vyrovnává s lidstvím, je především opravdovým patriotem, který právě tím slouží své vlasti nejpromyšleněji a nejúčinněji.

Masaryk se — pravda — odpoutal od úzce pojatého nacionalismu, a to z toho důvodu, že u národa malého počtem nutno u každého jednotlivce dosáhnout zvláštních niterních hodnot, které zvýší váhu kultury malého národa.

Odvolává se na humanitu, bránil mimo to malý národ proti egoismu národů velkých. Učinil to s úspěchem především proti Rakousko-Uhersku.

d) Velitelskému sboru československé armády je Masaryk především vzorem patriotismu.

To znamená v jeho duchu bez ohledu na zájem vlastní dát celou svou bytost do služeb vlasti. Je však nutno připravovat se oddaně, důsledně a promyšleně k této službě vlasti, již dal Masaryk tak skvěle příklad pro doby budoucí. V daný okamžik nestačí k službě vlasti jen vůle „chtít“, nýbrž je důležité, zda se k tomu najde náležitý fond.

Vzpomínka na Masaryka nechť nás tedy vede k plodné a činnorodé práci, kterou by se každý z nás snažil přiblížit se ke vzoru světového formátu, jakým byl Masaryk.

President T. G. Masaryk s J. V. egyptským králem Fuadem I.
při návštěvě hrobu Neznámého vojína 26. června 1929.